

Manghenelo:

Nkandziyiso lowu, wa vu 14 wa “Under the Baobab Tree”, i phephahungu ra Hofisi ya Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS, wu kombisa ku hela ka kotara ya vumune ya 2016. Hi nkarhi wa kotara leyi Hofisi leyi yi tthelele yi lonca xiviko xa yona xa lembe ximali ra 2015/2016. Nkongomelo wa xiviko xa lembe a ku ri’ Ku ya emahlweni hi phikelela ku tidyondzisa hina vinyi na lava hi va tirhelaka’ ku nga leswi hi langutelaka ku swi fikelela hi phephahungu leri ra kotara yin’wana na yin’wana, laha xikombisodyondzo xin’wana na xin’wana xi rhangeriweke hi mahungu lama yelanaka na xikumiwa xokarhi, na ku hela hi tidyondzo leti faneleke ti dyondziwa ku suka eka swiyimo leswi rhendzeleke xikombisodyondzo. Hi mayelana na matirhelo, lembe ximali ra 2015/2016 ri komba Hofisi ya Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS yi kuma 9891 wa swivilelo leswi eka swona 4263 wa swivilelo swi weleke ehansi ka xiyenge xa Hofisi leyi. Hinkwato tinhlayo leti a ku ri antswiso eka lembe ximali leri hundzeke, na ku kombisa ndlandlamuko eka ndzemukiso wa Hofisi leyi na vukorhokeri lebyi hi byi nyikaka. Swivilelo swa Ndzindzakhombo wa Nkarhi wo Koma a ku ri 3161 naswona swi ya emahlweni swi va nhlayo ya le henhla ya swivilelo leswi kumiweke hi Hofisi leyi, nhlohletelo wun’wana eka ku ya emahlweni ka swiyenge leswi swi tsandzeka ku amukela leswi phakeriwaka hi Nawu wa FAIS na Khodi ya Matikhomelo Lamanene lama fambelanaka na wona ya Vaphakeri va Vukorhokeri bya swa Timali lava nyikiweke Mpfumelelo na Vayimeri (‘Khodi’). Hi nhlayo Hofisi leyi yi ololoxile swivilelo swa 1150 leswi a swi bumabumela mumangali leswi kombiseke nhlayo yo ringana R50 215 518.00 yi tthelele eka mumangali.

Eka Xiviko xa Matirhelo xa Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS Man Noluntu Bam va kombisile leswi landzelaka’ Hikwalaho ka ku va swikumiwa swa mali hi ntumbuluko swi nga leswi nga khumbhiweku, vatirhisi a va koti ku kombisa ku hambana exikarhi

ka swilaveko swa vona na leswi xikumiwa xi nga swi endlaka. Hi ku hambana na swikumiwa leswi khumbhiwaka, a ku na nkarhi wo kambela kumbe ku endla leswaku xikumiwa xi kamberiwaka. Mutirhisi u tshembhela eka vutsundzuxi bya musirheleri kumbe muyimeri wa bangi. Hi nkarhi lowu mutirhisi a pfulaka mahlo ya yena eka swipimelo swa xikumiwa, ku onhaka se ku va ku humelerile; hi nkarhi walowo mutirhisi u sungula ku hlengeleta switsundzuxo swa kontiraka leyi tsariweke. Man. Bam u hlamuserile nkoka wa titilayente wo va va kuma switsundzuxo leswi faneleke hi ku vula leswaku ‘ A ku na xivutiso, xitsundzuxo lexi faneleke xa laveka loko swi ta eka ku tirhana na swikumiwa swa mali. Kambe eka vatirhisi votala, vutsundzuxi bya swa timali byi tshama byi ri xikhohlwakhohlwana ku kondza va hlangana na mimbuyelo ya vutsundzuxi lebyi nga ringanelanguku.”

Eka misava leyi yi hlukukaka hi xihatla eka vukorhokeri bya swa timali, Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS u boheleriwa ku hlukukisa vatirhi va yena ku fambisana na micinco. A hi micinco ntsena leyi nga eka swikumiwa swa mali na vukorhokeri leyi vumaki byi yaka emahlweni byi yi tumbuluxa, kambe ndlela leyi bindzu ri endlwaka hi yona yi tshama yi karhi yi kula hi katsongotsongo. Handle ka loko Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS a tekela enhlokweni xilaveko xo tidyondzisa vona vinyi na lava va va tirhelaka, ku katsa ku fambelanisa maendlelo ya vona ya bindzu, yi ta va eka nxungeto wo tsandzeka ku dilivhara mpfumelelo wa Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS. Leswi swi endla leswaku nkongomelo wa xiviko xa lembe wu va lowu nga na gome, naswona swi fanerile ntsena leswaku hi siya rito ro hetelele eka Mulavisisi wa Swivilelo swa FAIS hi yexe. ‘Namuntlha vatirhisi vo hlaya va ntshunxekile ku hoxa xandla eka vumaki bya vukorhokeri bya swa timali hikuva endlelo ra nawu ra Afrika Dzonga ri va nyikile foramu leyi fikelelekaka. Tanihi yin’wana ya tiformu leti nyikiweke ntirho wo lawula migingiriko ya ndzulamiso, hi tlangela ku kula ka vutihlamuleri lebyi hi nyikiweke byona.”

Xikombisodyondzo xa 1

Nkunguhato wo tshika ntirho wu katsa ku endla vuvekisi loko u lava ku wisa ku tirha, ku hlayisa vuvekisi byebyo byo lava ku wisa ku tirha na ku tiyisisa leswaku munhu u na mali yo ringanela yo endla leswaku a ta kuma muholo vutomi bya yena hinkwabyo. Nkoka wa nkunguhato wo tshika ntirho ku tiyisisa leswaku munhu u endla mali yo ringanela ya phenxeni wu kombisiwa hi xiringanyeto xo hundzuluxa phenxeni lexi tivisiweke hi Nawu lowu Hundzuluxiweke wa Milawu ya Xibalo wa 2015, lowu sunguleke ku tirha hi ti 1 ta Nyenyankulu 2016. Milawu leyi na milawu yin'wana leyi pasisiweke ya palamende yi lavile ku nyanyula ma Afrika Dzonga leswaku va ngenhisa xandla eka phenxeni ya vona hi ku endla swikumiwa swa vuvekisi bya mali ya phenxeni swa xintu swo fana na minkwama ya phenxeni, minkwama ya vuhlayiselo bya phenxeni na tianyuwiti ta phenxeni leswaku yi koka swinene rinoko ra titlilayente. Byin'wana bya vuhundzuluxi byebyo byi pfumelela vatirhi na swirho swa minkwama ya mali ya phenxeni ku susa mihlengo eka minkwama hinkwayo ya phenxeni ku fikela eka mpimo henhla wa 27.5%. Xikan'we na mhaka ya leswaku mali leyi vekisiweke loko yi ndlandlamuka yi va yi nga hakerisiwi xibalo na swona swikumiwa sweswo swi lawuriwa hi swiletelo swa nhlaysi wa vuvekisi, leswi vulaka leswaku u na xikumiwa xa vuvekisi lexi nga pfumeleleku munhu ntsena ku makisimayisa vuvekisi bya phenxeni, kambe lexi ngenhisaka xandla eka nhlaysi wa mali yaleyo.

Nkunguhato wo huma phenxeni a wu pimiwi eka swikumiwa leswi swa phenxeni, naswona ku na swikumiwa swo hlayanyana na switirateji leswi nga pfunaka munhu ku fikelela swikongomelo swa yena swa phenxeni. Nkunguhato wihi kumbe wihi wa mali lowu endliweke wu lava vutsundzuxi bya mali lebyi katsaka mimpaluxo hi mayelana na swiphemu hinkwaswo swa matheriyali swa tindlela to hambana hambana, ku pfumelela munhu leswaku a teka swiboho. Mimbuyelo yo simeka xitirateji xo kongomisa xa phenxeni yi nga va na swivangelo swa nkarhi woleha, yi endla leswaku swi va na nkoka leswaku swibumabumelo swihi kumbe swihi leswi endliweke hi muphakeri wa vukorhokeri bya swa mali swi va leswi faneleke eka swilaveko swa munhu swa mali na swiyimo.

Timhaka

Mumangali u humile phenxeni a ri xirho xa nkwama wa phenxeni, naswona a ha hlayisa nsati wa yena naswona u na n'wana un'we, loyi a ri xichudeni hi nkarhi lowu nxaviselano wu hetisisiweke hi wona. Mumangali u ve na swikweleti leswi a swi tiyisiseke hi ku teka loni endzhaku ka loko a ha ku huma phenxeni. Leswi swi endliwile hi vutivi bya leswaku u ta va na mfikelelo wo ringana n'we xa nharhu eka xipfuno xa yena xa

phenxeni lexi a nga ta tshamisekisa hi xona loni. Ehenhla ka ku huma ka yena phenxeni mumangali u tihlanganisile na muhlamuri hi mayelana na mali ya yena ya phenxeni, naswona xibumabumelo lexi

endliweke a ku ri xa leswaku a endla xikombelo xa anyuwiti. Endzhakunyana loko mali ya phenxeni ya ha ku hundziseriwa, mumangali u lavisisile hi hakelo ya yena ya n'we xa nharhu leyi nyikiwaka hi ku ya hi Nawu wa Xibalo xa Mbuyelo, naswona u tivisiwile leswaku xipfuno hi xitalo xa phenxeni xi tirhisiwile ku xava anyuwiti. Mumangali a nga kotu ku fikelela hambu xi ri xiphemu xihi kumbe xihi xa xipfuno xa yena xa phenxeni, naswona hi swihi swin'wana swotala, anyuwiti ya n'hweti na n'hweti leyi a ri a ku yi kumeni ku suka eka anyuwiti a yi nga ringanelanga eka yena ku hlayisa ndyangu wa yena na xikweleti lexi a xi kolota.

Mumangali, a nga khomekanga kahle hi matikhomelo ya muhlamuri, kutani u tihlanganisile na Hofisi leyi ku kuma ku pfuniwa.

Ku nghenelela ka hina

Loko hi kumile xivilelo, mhaka yi hundziseriwile eka muhlamuri hi ku ya hi Milawu ya Mafambiselo ya Hofisi leyi. Muhlamuri u komberiwile ku nyika Hofisi leyi matsalwa lama kombisaka ku landzelela swilaveko leswi laviwaka hi Khodi. Muhlamuri u tlhele a komberiswa ku nyika matsalwa lama kombisaka leswaku u kumile mahungu hinkwawo lama faneleke na lama nga kona hi mayelana na xiyimo xa mumangali xa mali hi nkarhi lowu a nga vona swi fanerile ku vekisa xipfuno xa phenxeni hinkwaxo, handle ka ku langutisa eka ku hunguta vutihlamuleri byihi kumbe byihi lebyi a byi nga se fikeleriwa lebyi a byi ta va byi pfumelerile mumangali ku endla mpimanyeto ku ya hi muholo lowu wu kumiwaka ku suka eka anyuwiti. Hi ku landzela ndzavisiso lowu hetisekeke, xikan'we na nhlamulo ya muhlamuri, swi kumekile leswaku muhlamuri a nga hlayisanga rhekhodo ya xitsundzuxo lexi nyikiweke, na leswaku muhlamuri u tsandzekile ku endla nxopanxopo wa swilaveko swa mumangali. Hikwalaho swilaveko swa mumangali a swi tekeriwanga enhlokweni, naswona muhlamuri a fanele a endla xibumabumelo lexi faneleke eka swilaveko swa mumangali. Hofisi leyi yi bumabumerile leswaku muhlamuri u fanele a boha mhaka leyi na mumangali. Muhlamuri u tibohile naswona mumangali u hakeriwile mali leyi ringanaka na n'we xa nharhu ya xipfuno xa yena xa phenxeni hi xitalo na ntwanano wo hetelela.

Tidyondzo leti dyondziweke

1. Xirho lexi humaka eka nkwama wa phenxeni xi ta va na nhlawulo wo hunguta n'we xa nharhu xa xipfuno xa phenxeni hi muxaka wa mali ya butsa. Lexi i xiboho lexi nga fanelangiku tekeriwa ehansi naswona xi fanele xi anakanyiwa ku ya hi swilaveko swa munhu swa mali na swiyimo.
2. Titlilayente leti humaka eka nkwama wa phenxeni, vuhlayiselo na nkwama wa mali ya phenxeni va fanele va tiyisisa leswaku va nyikiwa mahungu hinkwawo hi mayelana na tindlela to hambanahambana leti nga kona xikan'we na mimbuyelo ya tindlela leti. Leswi swi ta pfumelela munhu ku nghena eka mikanerisano ya nkoka na mukunguhati wa swa mali ku nga ri ku tshembhela eka swibumabumelo swa yena ntsena.

Xikombisodyondzo xa 2

Loko munhu a dirowa mali eka nkwama wa phenxeni kumbe nkwama wa vuhlayiselo ku na mimbuyelo ya xibalo leyi kongomisaka loko munhu o tshuka a hlawurile ku fikelela swipfuno leswi i hi muxaka wa mali ya butsa. Mimbuyelo leyi ya xibalo, leyi kombisaka R25 000 yosungula yi nga hakerisiwi xibalo, ya hambana swinene na leyi tirhaka loko munhu a huma phenxeni laha R500 000 yosungula leyi hungutiweke tanihi mali ya butsa yi nga hakerisiweku xibalo. Ku rhithirenciwa swi pfumelela munhu nkarhi wo fikelela swipfuno swa mali ya butsa ku fana na loko munhu a humile eka nkwama wa phenxeni kumbe wa vuhlayiselo. Loko ku anakanyiwa swipfuno swo rhithirenciwa, leswi swi vuriwaka ku huma eka nkwama wa phenxeni wa muthori wa wena hi nkarhi wo rhithirenciwa, mali leyi ya hakerisiwa xibalo na yona ku ya hi tafula ra phenxeni ro hakerisa mali ya butsa xibalo, nakambe, ku ya hi nkoka wa ndlandlamuko wo dirowa mali eka minkwama ya phenxeni nkarhi lowu hundzeke. Xa nkoka hi leswaku munhu a nga hundzisela xipfuno lexi eka nkwama wa vuvekisi bya mali ya phenxeni, hambiswiritano leswi swi na swivangelo swa leswaku mali ya butsa yi lahlekeriwa hi 'vutivoko' bya yona tanihi ya xipfuno xo rhithirenciwa, hambilo u ta va na mfanelo yo dirowa mali kan'we hi xitalo kumbe hi ku pimeriwa ku suka eka nkwama wa vuhlayiselo u nga se huma phenxeni (hi xihatla eka malembe ya 55), ku dirowa mali swi ta hakerisiwa xibalo tanihi ku dirowa ka ntolovelu ku suka eka nkwama wa vuvekisi bya mali ya phenxeni, na R25 000 leyo sungula leyi nga ta ka yi nga hakerisiwi xibalo.

Timhaka

Mumangali i wanuna loyi anga na malembe ya 51 loyi a tekeke nsati xikan'we a tlhela a va tatana a thoriwile tanihi hi mutirhi angarhela naswona u rhithirenciwile hi ku hela ka lembe ra 2014, loko a ri na malembe ya 49. Mumangali u koxa leswaku loko a ta vonana na muhlamuri a nga kumanga vutsundzuxi hi mayelana na swipimelo swa matheriyali ya pholisi naswona a nga nyikanga mpfumelelo leswaku mali ya yena, 'yi' vekisiwa nakambe'. Mumangali u koxa leswaku u kumile ntsena mali yo ringana R130 000 ku suka eka xipfuno xa yena xo rhithirenciwa, naswona endzhakunyana u tivisiwile leswaku mali yin'wana yo ringana R400 000 yi vekisiwile eka "Old Mutual" Mumangali a nga kumi muholo ku suka eka vuvekisi bya yena naswona u le ka ntshikelelo wa mali hikwalaho ka ku va a nga koti ku hakelela

n'wana wa yena mali ya tidyondzo ta le henhla, rhente ya n'hweti na n'hweti kumbe ku hlayisa ndyangu wa yena tanihi musingiri. Xipfuno xo rhithirenciwa xi helerile xa mumangali ku suka eka nkwama wa yena wa vuhlayiselo xa R 543 000, xi vekiwile eka nkwama wa vuvekisi bya mali ya phenxeni, laha a diroweke mali ya butsa leyi ringanaka na 1/3rd ya mali leyi vekisiweke leyi endlaka R 181 000. Mumangali u tlhela a kuma R 105 000 tanihi hakelo yo rhithirenciwa. Mumangali a nga khomekanga kahle, tanihi leswi a lava mali ku kota ku hakelela dyondzo ya n'wana wa yena naswona a nga koti ku fikelela mali ku suka eka nkwama wa vuvekisi bya mali ya phenxeni, handle ka ku va mali yi va yi huma eka nkwama wa vuhlayiselo, tanihileswi se a dirowile mali kan'we

Mumangali u vonanile na Hofisi leyi ku kuma ku pfuniwa endzhaku ka ku tsandzekile ku ololoxa mhaka na muhlamuri.

Ku nghenelela ka hina

Mumangali u lerisiwile ku ya eka muhlamuri hi ku ya hi Nawu wa 6(b) wa Milawu ya Mafambiselo ya Hofisi leyi laha muhlamuri a lavekeke ku nyika matsalwa lama a ma nyika vumbhoni bya leswaku i migingiriko yihi ya nkunguhato wa swa mali leyi endlaweke leyi voneke swibumabumelo leswi nyikiweke swi fanerile eka swilaveko na swiyimo swa mumangali. Muhlamuri u hlamurile leswaku 'xitsundzuxo' lexi nyikiweke a xi ri hi muxaka wa mbiko wa vanhu votala eka vatirhi hinkwavo lava rhithirenciweke, lowu vikiweke hi muyimeri wa muphakeri wa xikumiwa. A ku ri na vumbhoni ku suka eka nhlamulo leyi leswaku a ku ringetiwanga ku kuma mahungu hinkwavo lama faneleke na lama nga kona ku suka eka mumangali ku tiyisisa leswaku swibumabumelo leswi endlaweke a swi fanerile, na leswaku mumangali u sayinile tifomo ku ya hi leswi swi vikiweke.

Hofisi leyi yi tivisile muhlamuri leswaku a ku ri na swivilelo swa siriyasi hi mayelana na ndlela leyi nxaviselano wu heisisiweke hi yona. Ku nga ri hi leswaku u tsandzekile ku tekela enhlokweni swiyimo swa mumangali hi ku nwi tsundzuxa hi mayelana na mpimo wa mali leyi lavekaka ya butsa. Mumangali a fanele a fikelerile ku dirowa mali loko mali yi nga se hundziseriwa, leswi swi nga anakanyiwangiku kumbe ku paluxiwa eka yena, naswona hi ku hundzisela xipfuno xo rhithirenciwa eka nkwama wa vuvekisi bya phenxeni mali leyi dirowiweke yi hakerisiwile xibalo tanihil xipfuno xo dirowa mali lexi onheleke mumangali. Xibumabumelo xi endlawile xa leswaku muhlamuri a anakanya nakambe xiyimo na ku boha mhaka na mumangali, leswi vangeke leswaku muhlamuri a fikelela ntwanano na mumangali hi xitalo na ntwanano wo hetelela wa xivilelo.

Tidyondzo leti dyondziweke:

1. Swipfuno swo rhithirenciwa, loko munhu o tshuka a hlawurile ku fikelela swipfuno swo huma phenxeni hi xivumbeko xa mali ya butsa, swi hakerisiwa xibalo hi ndlela yo fana na ku humesa mali ya butsa loko u huma phenxeni. Leswi swi vula leswaku R500 000 yosungula a yi hakerisiwi

xibalo. (Ku ehleketelela leswaku a ku dirowiwanga mali nkarhi lowu hundzeke eka minkwama yin'wana ya phenxeni).

2. Ku dirowa mali ya butsa swi nga endliwa ku nga se hundziseriwa mali eka nkwama wa vuvekisi bya phenxeni, na xiboho hi leswaku ku fanele ku dirowiwa mali muni i xa nkoka, lexi faneleke ku tekela enhlokweni swiyimo swa titlilayente hinkwato. Xivangelo xa leswi i xa leswaku loko yi hundziseriwa eka nkwama wa vuvekisi bya mali ya phenxeni, swipfuno swo rhithirenciwa swi lahlekeriwa hi 'xiyimo xa swona xa phenxeni' naswona loko ka ha ri na ku dirowa kun'wana ka mali, mali yi ta hakerisiwa xibalo tanihi xipfuno xo dirowa mali laha R 25 000 yosungula yi nga hakerisiweku xibalo.

Xikombisodyondzo xa 3:

Loko munhu a dirowa mali ku suka eka nkwama wa phenxeni kumbe wa vuhlayiselo, ku na swiboho swotala leswi munhu a faneleke ku swi teka hi mayelana na leswaku mali yi ta tirhisisiwa ku yini. Xin'wana xa swiboho sweswo i xa leswaku ya hundziseriwa mali eka nkwama wa vuvekisi bya phenxeni kumbe mali ya phenxeni. Swikumiwa hinkwaswo i minkwama ya phenxeni ya vanhu, naswona hinwaswo swi lawuriwa hi Nawu wa Nkwama wa Phenxeni. Nkwama wa vuvekisi bya phenxeni wu oloville ku tlula anyuwiti ya phenxeni. Eka anyuwiti ya phenxeni u nga fikelela ntsena mali ku suka eka malembe ya 55, hambiswiritano u fanele u tirhisa mbirhi xa nharhu ku xava anyuwiti. Eka nkwama wa vuvekisi bya phenxeni u pfumeleriwa (ku dirowa kan'we ntsena kumbe hi mpimo) u nga se huma phenxeni (nkarhi wo huma phenxeni wa xihatla i 55 wa malembe). Loko ku ri nkwama wa vuvekisi bya phenxeni, u fanele u tirhisa kwolomu ka mbirhi xa nharhu xa swipfuno swa wena ku xava anyuwiti loko u huma phenxeni (ku nga ri ku dirowa) ku suka eka nkwama, loko u ri na nkwama wa vuhlayiselo bya phenxeni u nga teka mali hinkwayo ya khexe (xibalotsongo) Loko u ri na nkwama wa anyuwiti ya phenxeni u nga endla nhlengo wo ya emahlweni eka nkwama, loko hi hala tlhelo u nga ta ka u nga swi koti ku endla nhlengo eka nkwama wa vuhlayiselo. Ekuheteleleni i swilaveko swa wena swo kongomisa na swiyimo leswi faneleke swi lerisa leswaku i ndlela yihi leyi nga yona yi nga fanela swinene.

Timhaka:

Mumangali wa muinjhiniyere hi 2012, endzhaku ka ku tihlanganisa na muthori wa yena, u amukerile phakeji yo rhithirenciwa yo tinyiketela. Mumangali a ri na 48 wa malembe hi nkarhi lowu a nga rhithirenciwa. Mumangali u vonanile na muhlamuri ku nwi tsundzuxa hi tindlela leti nga kona eka yena loko a rhithirenciwa. Mumangali u koxa ku va a nyikile swileriso swa nkoka eka mutsundzuxi wa yena swo dirowa xipfuno xa phenxeni hinkwaxo xa R965 476. 73. Mumangali a lavile leswaku mali yi vekiwa eka akhawunti ya "vuvekisi" laha a nga ta kota ku yi fikelela tanihi leswi a lava ku sungula bindzu

ra yena ra vumaki naswona a lava ku xava swingolongondzwana leswaku bindzu ri ta kota ku famba kahle. Mumangali u koxa ku va a sayinile matsalwa yo hambanahambana lama nyikiweke hi mutsundzuxi wa yena a tshembha leswaku muhlamuri a tirha hi ku tsakela ka yena hinkwako. Hi 28 Hukuri 2012, mumangali u kumile mali yo ringana R426 772. 84 leyi hakeriweke eka akhawunti ya yena ya le bangi, na R 538 703.46 leyi saleke. leyi hundziseriweke eka anyuwiti ya phenxeni (RA). Loko mumangali a lava mali yo xava swingolongondzwana u tihlanganisile na muhlamuri leswaku a ta dirowa ku suka eka RA naswona u byeriwile leswaku a nga dirowi ku suka eka RA ku kondza a fikisa malembe ya 55.

Mumangali u vonanile na Hofisi leyi leswaku hi ta nwi pfuna hi ku kota ku dirowa xiphemu xa phenxeni ya yena leyi nga sala leswaku a ta xava michini na swingolongondzwana swa bindzu.

Ku nghenelela ka hina:

Hi rhumerile xivilelo i eka muhlamuri, hi ku ya hi Nawu wa 6(b) wa mailawu ya Mafambiselo ya Hofisi. Eka nhlamulo ya yona muhlamuri u tiyisisile leswaku u byeriwile hi mutsundzuxi ku suka eka nkwama wa phenxeni leswaku mumangali a nga teki mali ya yena hinkwayo hi khexe. Muhlamuri u tekerile mahungu ehansi a nga endli ndzavisiso wa yena. Loko leswi swi humelela, milawu ya nkwama yi pfumelerile mumangali ku teka xipfuno hinkwaxo hi khexe, na nsuso wutsongo; na ku teka xiphemu xa kona na ku hundzisa leyi nga sala kumbe ku hundzisa xipfuno hinkwaxo eka nkwama lowu nyikiweke mpumelelo. Muhlamuri a nga koti ku nyika matsalwa wahi kumbe wahi lama landzelelaka swileriso swa khodi leyi kombisaka leswaku nxopanxopo wihi kumbe wihi wu endliwile wa mumangali na leswaku muhlamuri u kumile mahungu wahi kumbe wahi lama faneleke na lama nga kona, yo fana na ku lava ka mumangali ku endla bindzu, leswi a swi fanele swi tiyisisile leswaku mali a yi fanele yi hundziseriwile eka xikumiwa lexi faneleke eka swilaveko swa yena swa rifuwo.

Endzhaku ka ku kuma papila ku suka eka Hofisi leyi, laha ku bumabumeriweke leswaku mhaka yi ololoxiwa na mumangali, muhlamuri u pfumerile leswaku u tsandzekile ku nyika xitsundzuxo lexi faneleke tanihileswi swi hlamuseriweke eka Nawu wa FAIS na Khodi, na ku endla ofa leyi amukeriwaka hi mumangali hi xitalo na ntwanano wo hetelela.

Tidyondzo leti dyondziweke:

1. Nkwama wa vuvekisi bya phenxeni, hambiloko ku ri wa phenxeni kumbe wa vuhlayiselo na wona wu anakanyiwa tanihi nkwama wa phenxeni lowu pfumeleriweke. Loko munhu o tshuka a tshembha leswaku ku nga va na xilaveko xo fikelela mali ku suka eka swipfuno swa munhu swa phenxeni leswi hlayisiweke na nkwama wa vuvekisi bya phenxeni, laha u pfumeleriwaka ku dirowa kan'we u nga se huma phenxeni wu ta va wona nhlawulo lowu faneleke ku tlula anyuwiti ya phenxeni laha mali yi nga fikeleriweku ku kondza u fikisa malembe ya 55.
2. Handle ka loko u ri xirho xa GEPF, vanhu hinkwavo lava dirowaku mali ku suka eka phenxeni kumbe nkwama wa vuhlayiselo endzhaku ka Nyenyankulu 2012, va pfumeleriwa

ku dirowa va nga se hundzisele mali eka xikumiwa xo fana na nkwama wa vuhlayiselo. Ku dirowa loku ku nge khumbhi ku dirowa kun'we loku endliweke eka nkwama wa vuhlayiselo.

3. I swa nkoka leswaku u kumisisa hi ku pfuniwa hi mukunguhati wa wena wa mali hi xiviri leswaku ku nga laveka yini leswaku ku dirowowa mali ya butsa leyi nga ringanela swilaveko swa wena.

Xikombisodyondzo xa 4:

Mumangali, i muofisiri wa swa makhotsa loyi a nga na malembe ya 56, eka Ndzawulo ya swa Makhotsa, u tshikile ntirho hi 2015 na phenxeni leyi a kolotiwa yona hi GEPF leyi nga khakhuleyitiwa ku va yi ri R 2 363 489.00. Xivangelo xa ku va mumangali a tshikile ntirho a ku ri ku lava ku sungula bindzu ra vumakhaniki. Mumangali loyi a ri mutswari a ri yexe eka vana va mune lava nga ehansi ka malembe ya 18, u koxa ku va a tivisile muhlamuri leswaku u lava ku dirowa mali ya butsa ku suka eka xipfuno xa phenxeni hinkwaxo na ku vekisa leyi nga ta sala eka xikumiwa lexi nga ta nwi nyika muholo, kambe lexi nga ta tlhela xi nwi pfumelela ku va na mfikelelo wa mali loko a yi lava. Mumangali a swi tiva leswaku a nge kumi muholo ku kondza bindzu ri kombisa ku va na phurofiti, ku nga hikokwalahoka leswi a laveke ku va na mfikelelo wa hinkwaswo ku nga mali na ku kuma muholo.

Mumangali u kumile mali ya butsa leyi a yi hakerisiwile xibalo yo ringana R787 000.000 na leyi saleke yi vekisiwa eka xikumiwa lexi nga ta nwi nyika muholo. Endzhakunyana ka tin'hweti mumangali u tihlanganisile na muhlamuri a kombela ku dirowa mali ku suka eka mali leyi saleke. Mumangali u tsundzuxiwile leswaku mali yi ta kumeka ntsena eka mumangali loko a fikisa malembe ya 55. Mumangali a nga swi kanetanga leswi, hambiswiritano loko a tihlanganisa na muhlamuri hi 2016 loko a fikisa malembe ya 55, u kumile ntsena mali yo ringana R8 000.00. Endzhaku ka ku vutisa muhlamuri, u tsundzuxiwile

leswaku xipfuno xa yena xa phenxeni xi tirhisiwile ku xava anyuwiti.

Mumangali u ringetile ku ololoxa mhaka na muhlamuri kambe a tsandzeka, leswi nga endla leswaku a loja xivilelo na Hofisi leyi.

Ku nghenelela ka hina

Ehenhla ka ku kuma xivilelo, mhaka yi hundziseriwile eka muhlamuri leswaku a nyika Hofisi leyi matsalwa lama kombisaka ku landzelela swilaveko swa Khodi ya Matikhomelo Lamanene hi ku Angarhela ya Vaphakeri va Vukorhokeri bya swa Timali lava nyikiweke Mpfumelelo na Vayimeri ("Khodi"). Muhlamuri u tlhele a komberiwa ku hlamula eka xivutiso xa leswaku i mahungu wahi laya faneleke na lama nga kona ma nga hlengeletwa ku suka eka mumangali lama vangeke leswaku xibumabumelo xi voniwa tanihi lexi faneleke. Ku suka eka nhlamulo leyi kumiweke swi ve na vumbhoni leswaku muhlamuri a nga katsanga vuxokoxoko bya muxaka wa xikumiwa lexi swipfuno swa mumangali swa phenxeni swi hakeriweke eka xona. Muhlamuri u hundziserile hofisi leyi eka kontraka ya pholisi leyi nyikeke vumbhoni bya milawu na swipimelo swa anyuwiti, naswona a yi nyikaka tirhekhodo ta mikanerisano leyi rhangeleke swibumabumelo swa xikumiwa lexi khumbhekaka. Hofisi leyi yi bumabumerile leswaku muhlamuri a tshamisekisa mhaka hi ku hakela mumangali khomixini leyi mustundzuxi a yi kumeke na mali ya ndziriso ku ririsa mumangali eka ku tsandzeka ka muyimeri wa yena ku tiyisisa leswaku fomo ya xikombelo leyi sayiniweke hi mumangali a yi nga ri fomo leyi a yi ri hava nchumu na ku tsandzeka ku xixima swileriso swa mumangali. Muhlamuri hi ku hlamula eka xibumabumelo u nyikile ofa eka mumangali hi xitalo na ntwanano wo hetelela, lowu mumangali a nga wu amukela.

Tidyondzo leti dyondziweke;

1. Tanihi mutirhisi wa xikumiwa xa mali, munhu anga sayini fomo leyi nga tsariwangiku nchumu hikuva u yi siyela muhlamuri leswaku a ngenisa vuxokoxoko lebyi nga va ku byi nga lulamanga na lebyi nga ta ka byi nga kombisi mikanerisano leyi rhangeleke ku amukeriwa ka xikumiwa lexi bumabumeriweke. Leswi swi ta ku siya na xikumiwa lexi u nga xi laveku naswona lexi nga ta ka xi nga koti ku fikelela swilaveko swa wena.
2. Milawu ya phenxeni yi kona ku sirhelela na ku vuyerisa lava humeke phenxeni hi ku sirhelela swilaveko leswi munhu a swi kumaka loko a huma phenxeni hikwalaho ku na swipimelo swo karhi leswi boheleriwaka. Mutsundzuxi hi nawu u laveka ku tirha hi ku tsakela ka tlilayente na ku bumabumela xikumiwa lexi ringanelaka swilaveko swa tlilayente, eka swikumiwa swa phenxeni leswi swi koteka hi ku tirhisa anyuwiti leyi nga ta ku nyika muholo handle ka ku ku sivela ku ku pfumelela ku fikelela xipfuno hinkwaxo..

Mikumisiso:

Hi ku ya hi Xiyenge xa 28 xa Vutsundzuxi bya Mali na Vukorhokeri bya Vuhlanganisi, laha mhaka yi nga ololoxiwangiku kumbe swibumabumelo swa mulavisisi wa swivilelo wa FAIS swi nga amukeriwanga hi mavandla, Mulavisisi wa swivilelo swa FAIS u ta endla nkumisiso wo hetelela lowu nga katsaka –

- ku herisa xivilelo; kumbe
- ku tiyisisa xivilelo hinkwaxo kumbe xiphemu xa xona, xik. hi ku nyika mumangali mali tanihi ndziriso wa kahle wo vavisiwa hi tlhelo ra swa mali kumbe ku onhakeriwa loku a hlanganeke na kona.

Nkumisiso wa Mulavisisi wa Swivilelo wa FAIS wu na mbuyelo wa xileriso xohetelela xa khoto.

Mikumisiso leyi humesiwaka hi Hofisi leyi yi nyika mavonelo ya nkoka eka ndlela leyi Hofisi leyi yi hlamuselaka mphakelo wa Nawu wa FAIS na Khodi ya Matikhomelo Lamanene hi ku Angarhela leyi fambelanaka na wona ya Vaphakeri va Vukorhokeri bya Mali lava nyikiweke Mpfumelelo na Vayimeri.

Laha hansi i tafula ra mikumisiso hinkwayo leyi humesiweke hi kotara ya Nhlangua 2016 ku fikela N'wendzambahala 2016, naswona yi kumeka eka webusayiti ya hina eka www.faisombud.co.za.

2016/17	Vuvekisi	DEON VICUS SMIT	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK and STEPHANUS JOHANNES VAN DER WALT	20161215
2016/17	Vuvekisi	DOUGLAS CHARLES TILLIDUFF	GROENELAND INSURANCE BROKERS CC and PETRUS SWART	20161212
2016/17	Vuvekisi	MARTHA MARIA BOTHA	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK and STEPHANUS JOHANNES VAN DER WALT	20161212
2016/17	Nkarhiwokoma	AARVARN RAJCOOMAR	PIETER DE WET t/a MODEL INSURANCE COMPANY	20161205
2016/17	Vuvekisi	MARGARETHA ELIZABETH LAMBRECHTS	OPTIMUM CONSULTANTS (PTY) LTD and JANNIE R VAN DER MERWE	20161205
2016/17	Vuvekisi	PETER WHARTON MACKIE	GERHARDT ARNOLD HATTINGH	20161130
2016/17	Vuvekisi	WILLEM CHRISTIAAN STEYN OOSTHUYSEN	ERNEST LEHANIE	20161130
2016/17	Vuvekisi	JOHANNES CHRISTOFFEL BOSHOFF	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK & STEPHANUS JOHANNES VAN DER WALT	20161129
2016/17	Vuvekisi	HAROLD SYDNEY JACKSON	JOHANN NELL FINANCIAL SERVICES CC & JOHANN NELL	20161124
2016/17	Vuvekisi	HELOISE ALETTA STEPHINA JACKSON	JOHANN NELL FINANCIAL SERVICES CC & JOHANN NELL	20161124
2016/17	Vuvekisi	JAN WILHELM NEL	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK and STEPHANUS JOHANNES VAN DER WALT	20161123
2016/17	Vuvekisi	SUSARA GERTRUIDA KRÜGER	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK and STEPHANUS JOHANNES VAN DER WALT	20161122
2016/17	Vuvekisi	ELSA JOHANNA ZANDBERG	OPTIMUM CONSULTANTS (Pty) Ltd and JANNIE R VAN DER MERWE	20161122
2016/17	Vuvekisi	MARIA MAGDALENA ELIZABETH BLANCHÉ	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK; BAREND PETRUS GELDENHUYS & STEPHANUS JOHANNES VAN DER WALT	20161020
2016/17	Vuvekisi	JOSEPH PETRUS HERMANUS ROBBERTSE	MOF VAN NIEKERK MAKELAARS BK & OCKERT VAN NIEKERK	20161020
2016/17	Vuvekisi	ELIZABETHA THERON & RICHARD ALEXANDER THERON	HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK & HUIS VAN ORANJE FINANSIËLE DIENSTE BPK	20161018

OFFICE OF THE OMBUD FOR FINANCIAL SERVICES PROVIDERS

TEL 012 470 9080 / 012 762 5000

EMAIL info@faisombud.co.za

WEBSITE www.faisombud.co.za

Sussex Office Park, c/o Lynnwood Road and Sussex Avenue, Lynnwood, 0081

Anyone who has a complaint about the service delivery of this office must kindly email their complaint to hestie@faisombud.co.za